
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

TITO ÉS A NEMZETI KÉRDÉS (I.)

LŐRINC PÉTER

Az elődök

A nemzeti kérdést a maga teljességében mindmáig csak a párt, pártunk oldhatta meg és oldja meg folyamatosan, már az 1923 és 1936 közötti időszakban is, de főleg — teljességében látva meg a kérdés lényegét és minéműségét, végső válaszokat keresve és találva is — azóta, amióta Tito áll a párt élén, az 1973-ben kezdődő időszak folyamán. Ekkor már persze nem csupán elvekben és tervekben, hanem a gyakorlat valóságában is, mindig attól függően, hogy milyen mértékben voltak adottak az elvek és a feltételek a végleges megoldáshoz. 1937 és 1941 között másként, mint 1941 és 1943 között, amikor pártunk már hozzá is fogott mindannak megvalósításához, aminek a feltételei megvoltak, vagy meg lehettek egy, a hatalomra jutásért még küzdő párt részére. 1943. november 29-e óta mind elméletben, mind gyakorlatban a párt állandóan fejlesztette az előző időszakban kialakult elméletet és gyakorlatot, mind a mai napig, amikor már nagyban épül — jórészt ki is épült — a párt és a pártot 40 éve vezető Tito műve és alkotása, mégpedig a korábbi tapasztalatok, a testvériség-egység elvének, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának, az öngazgató szocializmus elvei és gyakorlata, az el nem kötelezettség s a még felszabadulni készülő népeknek nyújtott nemzetközi támogatás alapján.

Mindez igaz, mindez így igaz. Ki kell emelni azonban, hogy már a párt megteremtése és ideológiájának kifejlesztése előtt is voltak marxisták vagy a marxizmus felé közeledő írók és néptribunok, akik olyan álláspontot képviseltek, egyebek között, a nemzeti kérdésben is, hogy — saját lehetőségeiktől függően és az akkor már

jelentkező kérdéskör határai és a megvalósítás feltételei között, a marxizmus megoldásaira itt-ott még csak ráérezve, de egyéniségük, egyéni tulajdonságaik és tudásuk alapján — bizonyos mértékben a nemzeti kérdés felvetése és megoldási kísérletei terén *elődöknek* tekinthetők.

Persze útjuk, de általában a fejlődés, az eszmék az elvek, az elgondolások és a koncepciók útján sem volt, nem is lehetett egyenes vonalú, egyenesen cél felé törő, hiszen széles e világon minden a harc különböző szakaszain töri át magát a kiteljesülés felé; az eszmék és elgondolások kanyargós útjukon itt-ott változásokon, kiegészítéseken esnek át, különböző fejlődésfokokon és azok különböző síkjain haladnak át, gyakran az ellentmondások szorításában egymás ellen is küzdve, verekszik ki a továbbhaladás lehetőségét.

Ezen a kanyargós, girbe-görbe, hol jobbra, hol balra térő úton az elméletek és ideológiák ellentmondásossága a mindenkori — és szintén nem egyenes vonalú — társadalmi gyakorlatból, egy-egy ország valós politikai s gazdasági-társadalmi helyzetéből és struktúrájából fakad. Egyúttal persze a *nemzetközi* valóságból és struktúrából is. Az elvek és ideológiák hol haladó és előretekintő, hol visszatekintő irányzatúak voltak; így a párt és Tito elődjei is, a nemzeti kérdés megoldásának síkján, hol tévelyegtek, hol egyenesen törtek a cél felé.

Svetozar Markovičtól Tito elveinek megvalósításáig több mint 100 esztendő telt el: eközben változtak az élet, a gyakorlat követelményei, és feltételei is, s így természetes, hogy az elődök a nemzeti kérdés megoldásának terén sem nyújthatták mindazt — még a problémafelvetés szintjén sem —, amit Tito adott és adhatott a XX. században, egy sajátos viszonyok közt fejlődő párt élén, a jelent ragadva meg s e jelenből a jövőbe tekintve egy új úttervet is megfogalmazva.

Nem csupán a megoldások maradtak el az 1868-tól 1937-ig terjedő időszakban az 1937 és 1977 közötti korszakhoz viszonyítva, hanem a problémák is. Ha akkoriban egyáltalán felvetődtek, hozzájuk mérhető megoldási készséget is követeltek. Hiszen mindenkor csak a saját, belőle fakadó feladatot fogalmazhatja meg, ehhez teremtve elméletet és stratégiát. A megfelelő fejlődési fokon programba tehető az agrár-paraszt- és a nemzeti kérdés megoldása is, mert ebben a munkásosztály szövetségeseinek kérdését ismeri fel, felmutatva, hogy kinek az érdeke azonos legalább ideiglenesen az ő érdekeivel, ki várhatja el a maga kiteljesedését a munkásosztály

győzelmétől, ki haladhat, ki harcolhat — érdekeinek és céljainak megfelelően — együtt a munkásosztállyal, hiszen a stratégia főleg a *ki, kivel és ki ellen* folytatott, folytatandó harc kérdésére keres választ, s ez a mi esetünkben csak egy lehet: együtt a szintén elnyomott szegényparasztsággal, és a szintén elnyomott nemzetekkel, vagyis összefűzve a társadalmi és nemzeti küzdelmeket is.

A nemzeti kérdésnek szövetségi (és köztársasági) föderációs alapon nyugvó megoldása nem új keletű, de a régi, polgári megoldások természetesen polgári alapon helyezték az ilyen szerkezetű államot is, néha a magyarok (Kossuth, talán Tánicsics), néha mások hegemoniája alatt. A polgári szövetségi és demokratikus köztársaság gondolata már Martinovicsban is érlelődött, a nagy francia forradalom köztársasági, jakobinus szakaszában. Martinovics mint antifeudális harcos a polgári demokratikus köztársaság formájává a szövetségi szerkezetet teszi meg. Kossuth a magyar hegemonia alatt is inkább a Duna menti népek harci szövetségére gondol, míg — egy lépéssel ugyan továbbhaladva — Tánicsics vagy Vasa Pelagic a szociális utópiában reked meg. Polit vagy Miletic föderációs tervei viszont teljesen polgári alapon állottak, s így természetesen nem szolgálhattak alapul a mai szövetségi elgondolásnak, a titói elgondolásnak!

Szocialista gondolkodóink sorában Svetozar Marković az első talán e tekintetben is, aki — mint szocialista — először kapcsolta egybe a társadalmi és a nemzeti kérdést, a szociális és a nemzeti forradalom kérdését. Érdekes vállalkozás lehetne e tekintetben összehasonlítani az ő nézeteit például annak az ismeretlen, névtelen szerzőnek a gondolataival, aki valószínűleg szerb nemzetiségű volt, de német és magyar nyelven jelentette meg idevágó írását, közvetlenül Svetozar halála (1875) után.

Svetozar Markovićnál persze még nincs szó „belső nacionalizmusról”, az egy országban élő jugoszláv nemzetek egymás közti — elnyomó, vagy egyenjogú — viszonyairól; így a jugoszláv föderáció kérdéséről sem, minthogy minderről még nem is lehetett szó, hiszen maguk a szerbek is több ország területén, több elnyomó államban éltek, nem egyesültek még és magában Szerbiában is egy-

egy abszolutista uralkodó elnyomó fennhatósága alatt álltak. Aktuális volt még a török elnyomás, de különösképpen az ekkor kezdődő külön magyar vagy általában a Habsburg elnyomatás is, így Svetozar Marković számára a nemzeti kérdés elsősorban a *más nemzetek elnyomó uralma alól való felszabadulást jelenthette csak*, és ennek megfelelően nemzetközi harcot igényelt. Ez a „külső” nemzeti kérdés, a felszabadító és egyesítő harcok problémájaként is csak később éleződik majd ki, különösen Bosznia és Hercegovina megszállása (1878), majd bekebelezése (annexió, 1908) után.

Svetozar Marković gondolkodásában még a törökökről van szó — Bosznia felszabadítása kérdésében is, hiszen 1868 és 1875 között tevékenykedett. Tehát még nem merülhetett fel a jugoszláv népek és nemzetiségek egyenjogúságának kérdése sem: ezt a feladatot a kor még nem fogalmazta meg. Őt mind a múlt, mind a jelen (Svetozar kora) problémaköréből a szerb felszabadulás kérdése érdeklí elsősorban, a szerb függetlenség és az önálló — de nem elnyomó, nem abszolutisztikus — szerb államiság kérdése. Nem merült fel akkor még sem a horvát, sem a macedón nemzeti kérdés. Ha gondolkodik is például a macedón nép nemzeti felszabadításáról, nem a jugoszláv népek egymás közti viszonyára, hanem ezzel a kérdéssel kapcsolatban a szerb szabadságért folytatott népfelszabadító, antifeudális és törökellenes harcokra gondol. Hiszen főműve, a *Srbija na istoku* főleg a szerbek törökellenes harcait vizsgálja és elemzi ebből a szempontból. A belső ellenség (az Obrenović-dinasztia, a bürokrata rendszer stb.) ellen folytatott harc még csak a szerbek osztályharca, s amennyiben eközben a nemzeti kérdéstről szól — akkor csupán a külellenség, a török ellen való harcot tartja és tarthatja szem előtt.

Persze, halála után a török elnyomás mellett a Habsburg és a magyar „úri rend” (Farkas Geiza szava!) elleni harc is napirendre kerül, de ezt már Svetozar Marković nem élte meg. Viszont a török elleni harc egészen 1912-ig időszerű volt, s így Svetozar Marković elgondolása is! A további harcot azonban Tucović s még inkább Vasa Stajić vívja.

A török elnyomást már Svetozar Marković sem értelmezi csak nemzeti elnyomásnak, hanem egyúttal a dolgozók osztálya kizsákmányolásának is, mert a török uralom egyszerre jelent feudális elnyomást is. A szerbeket tehát egy idegen nép uralkodó, feudális *osztálya* nyomja el. Ezért a szerbek harcában egymásba fűződik a nemzeti és az osztályérdek, a nemzeti és a társadalmi front harca,

mint az idegen kizsákmányoló elleni harc. A szerb felkelés (főleg 1804—1813-tól van szó) még nemzeti és polgári síkon folyik, egyúttal azonban nemzeti és társadalmi forradalmat is jelent. Így aztán a felkelés szerves része mind a nemzeti szabadságharc, mind például a földosztás, ami — Svetozar Marković jól látja a dolgok összefüggését — teljesen átalakítja a szerb népet és a szerb társadalmat is a polgári tőkés társadalom felé vezető úton. Hiszen, mondja kiváló könyvében, a *Srbija na istoku* címűben, a törökök nem éltek falun, a falu népi maradt és nemzeti, a falut az elnyomott nép és az elnyomott osztály — mint „raja” lakja, vagyis ott *a nemzet azonos az osztállyal*. A szerb magas klérus, igaz, a török államot támogatta akkor, de a papság zöme is jobbágy származású és sorsú volt, hiszen a maga és a más barmát is egyedül legeltette.

A szerb „raja” a török hatalmat sohasem érezte a magáénak, és így a hajdúk (hajdukok) egyszerre voltak nemzeti és társadalmi harcosok is. A felkelés egy csapással szabaddá tette a szerbeket: mind társadalmilag, mind pedig politikailag, illetve nemzeti síkon is. Egy új társadalom, új társadalmi struktúra volt születőben: a szerbeknél kialakuló osztályok csoportjai. Kialakulóban volt a szerb polgári társadalom, amely azonban helyenként 1912-ig még nem szabadult fel a török uralom alól, de már kezdett az idegen, más nemzetbeli tőkéktől is függeni. Az idegen tőke gazdaságilag uralta és egyúttal nemzetileg is szívesen gyarmatosította volna a szerbeket.

A további felszabadulás egyesülést is jelent, de nem felülről, hanem alulról, a nép részéről kiharcolt felszabadulást és egyesülést. Ez a harc új társadalmat teremt. Tehát a szerb monarchia (már 1870—75 között Svetozar Marković így látta) befejezte és eljátszotta szerepét, az új feladatok már nem rá várnak. Svetozar Marković szerint az eljövendő forradalomnak kettős feladata lesz, egyrészt új társadalmat kell teremtenie, másrészt fel kell szabadítania a még rabságban élő szerbeket. Így Svetozar Marković a jövőre nézve is összefüggésben látja a nemzeti és a társadalmi kérdést.

Nem ismerte, természetesen nem is ismerhette még a jugoszláv népek belső nemzeti problémáját, egymás közti nemzeti viszonyait, de — mint monarchikus elvet — már a maga korában elítéli a nagyszerb elgondolást.

A belső nemzeti kérdés megoldása Titóra és pártunkra maradt.

Az ellentmondásos fejlődés során a tézisre sokszor következik az antitézis, hogy a kettő azután szintézisbe kerülhessen.

Svetozar Markovics majdnem egyidejűleg, halála után alig egy évvel jelent meg egy cikk ugyanerről a kérdésről; szerzőjét mindmáig nem ismerjük, de feltehetően szerb származású, még ha cikke németül és magyarul is jelent meg az *Arbeiter Wochen Chronik*ban (1876. XII. 24.) és a *Munkás Heti Krónikában* (1877. I. 7.). Az ismeretlen szerző tagadja a nemzeti kérdést, csupán az attól különválasztott munkáskérdést, a társadalmi kérdést ismeri; a proletariátus felszabadulásáért vívott harcot. Mégis meghirdeti — de inkább csak mint az integrálódás első lépcsőfokát — a jugoszláv államot. Elítéli azonban a felülről és kívülről jövő quasi „felszabadítást”, így főleg az orosz hódítási tervek megnyilatkozását a Balkánon, de egyúttal a nem népi Nagyszerbiát-, Nagy-Horvátországot vagy Nagy-Bulgáriát belülről megteremteni kívánó terveket is, hiszen mindezek a hódítók egyúttal más jugoszláv népek fölött is uralkodnának.

Ezért — a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntve — általában ellenzi a nemzeti fronton vívott harcokat. Csak osztályharcot ismer el, nemzetit nem. Talán nem eszmél fel arra, hogy fejtegetéseiben maga is a nemzetek elnyomásából indult ki, így tehát — hallgatólagosan, kimondatlanul — mégis elismeri a nemzetet. Úgy hiszi, s ebben jól tapint rá a dolog velejére, a XIX.—XX. században csak a szocializmus oldhatja meg a nemzeti kérdést, mert *haza* csak ott van, ahol *jólét* is van. Így, osztályalapról kiindulva, az összes elnyomottak egyesülését tűzi ki célul a szocialista társadalom határ nélküli nemzetköziségében. De nem csupán a jugoszláv népek egyesülését hirdeti, hanem egy internacionális, össznépi egyesület. És ezért gondolja a cikk ismeretlen szerzője, hogy a dunai népek konföderációjának kossuthi elve elvetendő, hiszen csak a szocializmusban valósítható meg, és nem nemzeti, hanem osztályalapon! Szerinte minden nép egyesülése a cél! És, magyar szempontból látva a kérdést, ezt mondja: „Szabad Magyarország és szabad szomszéd-népek. Ez a célunk!” Egy ilyen egyesülésben legyenek (lehetnek?) az egyes népek szabadok.

Dimitrije Tucović, aki 1903 és 1914 között állt a szerbiai Szociáldemokrata Párt élén, szintén nem láthatta még meg a belső kérdést, a jugoszláv népek és nemzetiségek egymás közti viszonyá-

nak a kérdését, hiszen az 1918-as jugoszláv (felülről eszközölt) egyesülést már nem élte meg: elesett abban a háborúban, amit mint imperialista háborút elítélt, és ezzel a szerb szocialistákat (egyedül a világon) a bolsevik párt harci frontja mellé sorakoztatta fel, mert Európában csak két párt volt képes arra, hogy a képviselőházban nemet mondjon a kitörő első és imperialista világháborúnak: a bolsevikok pártja és a Szerb Szociáldemokrata Párt. (A bolgár pártnak csupán „Tesni” frakciója, nem a teljes párt tette ezt még meg, aminthogy Liebknecht is csupán kisdud csoportja élén tehette ugyanezt Németországban. Magyarországnak pedig az időben nem is volt még szocialista képviselője.)

Tucović azonban nem volt ellene a szerbek felszabadulásának. Ha nem is szól a jugoszláv népek egymás közti viszonyáról — ő is összeköti a nemzeti és társadalmi kérdést, s mert tudja, hogy a szerb népnek nincsenek imperialista céljai a háborúban, csupán polgársága és dinasztiaja hódító természetű, valamint a nagyhatalmak folytatnak még a Balkánon imperialista politikát — elhatárolja magát a szerb uralkodóháztól és uralkodó osztálytól, küzd ellenük és egyúttal küzd a nagyhatalmi politika ellen is a Balkánon, megtagadja a háborús költségvetés megszavazását, de ő maga elmegey a háborúba, és a nemzeti felszabadulás harci síkján esik el 1914-ben.

Pártja élén Tucović megtagadja a háborús költségvetés megszavazását, de már előbb is elítéli mind a nagyhatalmak, mind a szerb burzsoázia balkáni politikáját, a hódító politikát — amely akkor (1913-ban) éppen Albánia ellen irányul. Így helyesen látta a korabeli (1903—1914-es helyzetből fakadó) szerb nemzeti kérdést. Meglátja a nép helyes szabadságtörekvéseit, de azt is, hogy a trón és a burzsoázia a nemzeti felszabadulás népi vágyát igyekszik kihasználni a maga javára — hódító és elnyomó céljainak megfelelően. Elvlasztja a nép nemzeti felszabadító törekvését a nagyhatalmak imperialista törekvéseitől, mert ezeket szintén az elnyomás és gyarmatosítás szándéka vezeti, és céljaiknak megfelelően igyekeznek kihasználni a nép szabadságtörekvéseit, vagy éppen fordítva ellene fordulva azoknak.

Vasa Stajić Svetozar Marković tanítványa volt, és az első vajdasági szerb marxista vezető, szocialista publicista. Tagja volt a szociáldemokrata pártnak, amelynek pesti vezetősége akkoriban

(1898—1914) úgy hitte, (a bemutatott ismeretlen cikkíró nézeteivel összhangban), hogy a nemzeti kérdés — burzsoá kérdés, nincs kapcsolatban az osztályharcral. Stajíc az osztályharc és a nemzeti harc kapcsolására törekedett, s ezért eltávolodott az akkori párttól, s a szerb polgári demokrata nemzeti harcosok felé közeledett, majd a szerb polgári értelmiségi ifjúságot szervezte meg a jugoszláv nemzeti forradalom katonáinak (*Novi Srbin* című folyóirata 1912—1914), továbbra is együttműködve azonban — mind a magyar, mind a szerb szocialistákkal (Szabó Ervin, Pogány József, Laza Vukičević), sőt — a szerb polgári demokraták (Jakšićok stb.) mellett az igazi magyar demokratákkal, Jászi Oszkárékkal is, arra tanítva ifjait, hogy együttműködjenek a szocialistákkal, mind pedig a haladó s szintén elnyomott magyarokkal, az elnyomó magyarok ellen!

Célkitűzésében Stajíc is összefűzte az osztályharcot a nemzeti harccal, a nemzeti forradalommal, s ez tette számára lehetővé, hogy az ingadozások és tévelygések hosszú időszaka után, az 1936—1944-es években, visszataláljon a szociális szinttel kapcsolt antifasiszta szabadságharc síkjára és rábízza magát Tito s a párt s az általuk irányított vajdasági ifjúsági mozgalom (OMPOK) és SKOJ vezetésére!

Az 1912—18-as években a magyar uralkodó osztály ellen nemzeti forradalmat szervez, de határozottan kijelenti, hogy ellensége mindenfajta elnyomásnak, sovinizmusnak és imperializmusnak — a nemzetközi humanizmus útján haladva. Ez időben — mint az akkori Vajdaságban elnyomott szerb nép fia — a szerb felszabadulásért és a jugoszláv népek egyesüléséért, 1918 végén pedig, alighogy népe felszabadult, nánis a nagyszerb elnyomók ellen lép fel, a vajdasági új elnyomók ellen, a már elnyomott magyarság érdekében.

Elítéli a kizsákmányolás minden változatát, úgy látja, hogy a kizsákmányolás nemcsak osztályokat (vagy egyéneket) érint, hanem egész nemzeteket is az imperializmus korában. Harcol mindkettő ellen, de elsődleges feladatként a nemzeti forradalmat jelöli meg, bár tudja, hogy az imperializmus valójában az osztályok megszüntével szűnik meg.

Így — s ez volt legnagyobb hibája — időben különválasztotta a nemzeti és társadalmi forradalmat, úgy tartva, hogy a jugoszláv felszabadulásért és egyesülésért folytatott harc az elsődleges feladat, és csak azután, az új, a jugoszláv államban, kerülhet majd sor az

osztályharcra, a szocialista forradalom előkészítésére. Talán azért gondolkodott így, mert szerinte a délszlávok egyelőre még többet szenvedtek a kapitalizmus fejletlen viszonyai miatt, mint magától a kapitalizmustól. Viszont a „kapitalizmus”, azaz inkább az ipar kifejlődését, továbbfejlesztését nem tudta úgy elképzelni, mint a *forradalomnak a szocializmust építő első szakaszát!*

1936-ban, a tévelygések hosszú szakasza (1922—1936), után az akkori antifasiszta népfrontban a párt harcos társaként a párt vezetésére bízta magát. Így jutott el Titóig.

(Folytatjuk)